

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

จิตสำนึกความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

Citizenship Mindedness in Democracy

สัมพันธุ์ รอดพึงครุฑ^{*},

จิตติมา หิรัญรักษ์^{**}, พณนิดา อุบหนอง^{***}

Sumpun Rodpuengkut^{*},

Thiitma Hirunruk^{**}, Punnid Ubpanong^{***}

(Received : September 22, 2021 / Revised : October 25, 2021 / Accepted : November 29, 2021)

บทคัดย่อ

จิตสำนึกความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยเป็นคุณลักษณะของบุคคลที่ประกอบด้วยการยึดมั่นในสิ่งถูกต้องดีงาม การให้ความสำคัญกับประโยชน์ส่วนรวม การนำหลักการประชาธิปไตยมาใช้อย่างเคร่งครัด และการเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองอย่างมีสำนึก ซึ่งคุณลักษณะสำคัญต่างๆ เหล่านี้สามารถที่จะจัดให้มีกระบวนการและแนวทางในการสร้างและส่งเสริมให้เกิดขึ้นในตัวบุคคลและสามารถแสดงออกด้วยการประพฤติปฏิบัติได้ตลอดเวลา

คำสำคัญ: จิตสำนึก, พลเมือง, ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

Abstract

A person who is on citizenship mindedness in democracy should consist of these characteristics; 1) to be steadfast in the right and goodness 2) to be emphasis on the common interest 3) to concentrate on democratic principle 4) to participate politic activities consciously. These can be organized as the process and the way of promotion leading to cultivate in a person and to express the performance all the times.

Key Words: Mindedness, Citizen, the Citizenship in Democracy

^{*}, ^{**}, ^{***}อาจารย์ประจำหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

Corresponding author e-mail : thitima.edu@uru.ac.th

บทนำ

การพัฒนาระบบประชาธิปไตยในประเทศไทยเป็นสิ่งสำคัญและเป็นประเด็นทางสังคมและการเมืองที่มีการพูดถึงกันอยู่เสมอ ทำอย่างไรจะสามารถพัฒนาระบบประชาธิปไตยให้มีเสถียรภาพสามารถตอบสนองการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน มีการพัฒนาแนวทางทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจของประเทศที่มั่นคงและยั่งยืน เหมือนนานาประเทศ ตลอด 89 ปีที่ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศและสถาปนาระบบประชาธิปไตยในประเทศไทย เราไม่สามารถพัฒนาและทำให้ประชาธิปไตยมีเสถียรภาพได้

ในสังคมประชาธิปไตยการส่งเสริมและสนับสนุนให้พลเมืองเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมและพัฒนาระบบการปกครองระบอบประชาธิปไตยของบ้านเมือง แต่อย่างไรก็ตามถ้าหากการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองของพี่น้องประชาชนเป็นไปโดยขาดความสำนึก ขาดความรับผิดชอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีลักษณะเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายไม่ได้อยู่บนกฎเกณฑ์กติกาของสังคม ขาดความถูกต้องดีงามแล้ว แทนที่จะเป็นการส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตยแล้ว ยังเป็นการทำลายและก่อให้เกิดความเสียหายต่อสังคมและประเทศชาติโดยรวมอีกด้วย ดังนั้นการเข้าร่วมทางการเมืองของพี่น้องประชาชนอย่างมีสำนึกของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย จึงมีความสำคัญและถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องส่งเสริม สนับสนุน เพื่อเป็นการพัฒนาระบบประชาธิปไตยในบ้านเมืองของเราอย่างมีเสถียรภาพและยั่งยืน

จากสถานการณ์ทางการเมืองของประเทศในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าปัญหาความขัดแย้ง ความแตกแยก การแบ่งกลุ่ม แบ่งฝ่าย ของผู้คนในสังคมกำลังเป็นวิกฤตสำคัญของชาติบ้านเมือง บั่นทอนความสงบสุขของสังคม ขัดขวางความเจริญก้าวหน้าทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และศีลธรรมอันดีของชาติ ดังนั้นการส่งเสริมการสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองของประเทศอย่างถูกต้องและเป็นระบบจะเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาชาติบ้านเมือง และส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมืองได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตามการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยไม่สามารถสร้างหรือส่งเสริมให้เกิดขึ้นในกับประชาชนในบ้านเมืองได้ง่ายๆ หรือทำได้ในช่วงเวลาสั้นๆ เนื่องจาก “สำนึกความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย” จะต้องเกิดจากการส่งเสริม การสร้าง การพัฒนา การเชื่อมโยง และการหล่อหลอม เพื่อให้เกิดสำนึกความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย จะต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้ การฝึกฝน การประพฤติปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ จนฝังอยู่ในจิตสำนึกของบุคคล และพร้อมที่จะประพฤติปฏิบัติด้วยความสมัครใจและแสดงออกเป็นพฤติกรรมของพลเมืองที่ดีที่รับผิดชอบต่อชุมชน สังคม ประเทศชาติ

บทความนี้ผู้เขียนมีความประสงค์ในการนำเสนอแนวคิดบางส่วนในฐานะอาจารย์ผู้สอนวิชาการเมืองการปกครองไทยและความเป็นพลเมืองไทย เพื่อเป็นแนวทางสำหรับผู้สนใจที่จะศึกษาหาแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตยของไทย ตลอดจนนักศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตยของไทยในอนาคตต่อไป

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

จิตสำนึกและการสร้างจิตสำนึก

ความหมายของจิตสำนึก

จิตสำนึก (Mindedness) เป็นสภาวะทางจิตใจของบุคคลที่เกิดการเรียนรู้และรับรู้สิ่งต่างๆ หรือปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับตนเองและสังคม จนเกิดเป็นความรู้ ความคิด ความตระหนัก และมีการประเมินคุณค่าของสิ่งนั้นๆ แล้วเกิดความโน้มเอียงทางจิตใจที่ตระหนักและมีความสนใจที่จะเลือกประพฤติปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆ เพื่อประโยชน์ของตนเองและสังคมส่วนรวม (อดิเรก ฟั่นเขียว และคณะ. 2561 , ศุภรัตน์ ทองอ่อน. 2554)

จากความหมายของ “จิตสำนึก” ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การเกิดจิตสำนึกในตัวบุคคลนั้นไม่สามารถเกิดขึ้นง่ายๆ แต่ต้องมีการเรียนรู้ มีการสัมผัสประสบการณ์ของการเรียนรู้ การสังเคราะห์ วิเคราะห์จากสถานการณ์ ปรากฏการณ์ หรือประสบการณ์ที่รับรู้มา แล้วมีการประเมินว่าจากพฤติกรรมต่างๆ เหล่านั้น และท้ายสุดเห็นว่า เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อตนเองและสังคม เกิดเป็นนิสัย เกิดเป็นความสมัครใจ จึงยอมรับและนำมาประพฤติปฏิบัติเป็นประจำ

ในเรื่องของจิตสำนึกนั้นการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะเกิดจิตสำนึกและสามารถแสดงพฤติกรรมออกมาในลักษณะของการประพฤติปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอและรู้ตัวตลอดเวลา นั้นจะมีองค์ประกอบที่สำคัญๆ 3 ประการที่อยู่ในตัวบุคคลที่จะส่งผลต่อการแสดงจิตสำนึก (ดำรง ขำเปลี่ยน. 2543) 1) ส่วนที่เป็นองค์ประกอบทางด้านความคิด (Cognition) เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับความคิดที่เกิดจากการรับรู้ หรือเกิดการรับรู้ของความเป็นหลัก เช่น การรับรู้ (Perception) ความทรงจำ (Memory) ความมีเหตุผล (Reasoning) และการใช้ปัญญา (Intellect) เป็นต้น 2) ส่วนที่เป็นองค์ประกอบด้านความรู้สึก (Affection) เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกและอารมณ์ของบุคคล ซึ่งจะเป็นตัวที่มากระตุ้นให้เกิดความคิดอีกต่อหนึ่ง ซึ่งความรู้สึกของบุคคลจะมีทั้งทางด้านบวกและด้านลบ 3) ส่วนที่เป็นองค์ประกอบด้านการกระทำ (Psychomotor) เป็นองค์ประกอบที่ก่อให้เกิดแนวโน้มในทางปฏิบัติ หรือมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่เหมาะสม ซึ่งส่วนนี้ต้องอาศัยความเข้าใจต่อสิ่งที่พื้นฐานของการปฏิบัติ

ดังนั้นจิตสำนึกของบุคคลจึงเป็นผลที่เกิดจากบุคคลได้ศึกษาเรียนรู้และมีประสบการณ์โดยตรงจากสังคม ในส่วนของประสบการณ์ที่บุคคลเห็นว่าดีมีประโยชน์ มีคุณค่า สมควรเก็บไว้หรือรับไว้เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของตน เพื่อการประพฤติปฏิบัติต่อไป หรืออาจกล่าวได้ว่า จิตสำนึกเกิดจากระบบสังคมสังคมเป็นอย่างไร จิตสำนึกของบุคคลจะเป็นอย่างนั้น ด้วยเหตุนี้ในสังคมหนึ่งๆ จึงสามารถสร้างหรือพัฒนาจิตสำนึกของผู้คนในสังคมนั้น เช่น “การสร้างสำนึกความรักชาติ” หรือ “การสร้างจิตสำนึกความเป็นไทย” เป็นต้น

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

การสร้างจิตสำนึก

กระบวนการสร้างให้เกิดจิตสำนึกสามารถอธิบายลำดับขั้นตอนในการก่อให้เกิดเป็นจิตสำนึกในตัวบุคคลได้ 5 ลำดับขั้นตอน (สนิท ปิ่นประดับ, 2548)

1. การเกิดความรู้สึก หรือเกิดการรับรู้ เป็นขั้นตอนแรกของกระบวนการเกิดจิตสำนึกของบุคคล ภายหลังเมื่อบุคคลเกิดการรับรู้ต่อประสบการณ์หรือสิ่งต่างๆ อยู่รอบตัวบุคคลจะมีการตอบสนองต่อสิ่งต่างๆ ที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์หรือรับรู้ จะมีบางสิ่งบางอย่างที่สะดุดใจ จากสิ่งที่รับรู้หรือตอบสนองอยู่ โดยเฉพาะในสิ่งที่เคยมีประสบการณ์มาก่อน ทำให้เกิดความรู้สึกที่ดีและมองเห็นคุณค่าของสิ่งนั้น

2. การมีความคิดเห็น ในส่วนของความคิดเห็นของบุคคล จะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลเกิดการรับรู้ และสะดุดใจกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง บุคคลจะเกิดความคิดเห็นและมีการแสดงความคิดเห็นอย่างใดอย่างหนึ่ง อาจถึงขั้นแปลความ ตีความ วิพากษ์วิจารณ์ สังเคราะห์ วิเคราะห์และประเมิน รวมไปถึงการต่อยอดความคิด หรือมีการคิดสร้างสรรค์ต่อหรือมีการศึกษาวิจัยต่อไป

3. การสื่อสารและการถ่ายทอด เป็นขั้นตอนถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างบุคคลและกลุ่ม ทำให้เกิดความคิดเห็น ข้อขัดแย้ง การยอมรับ และหรือการปฏิเสธ ซึ่งจะเกิดการตกผลึกเป็นความรู้ ความคิดต่างของตนเอง

4. ความเชื่อและความศรัทธา ในขั้นตอนนี้เป็นกระบวนการในการคิด พิจารณาและประเมินค่าสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นที่ชอบหรือไม่ชอบ อาจเป็นสิ่งที่ยอมรับหรือไม่ยอมรับ ภายหลังจากการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ทำให้เกิดการเห็นพ้องต้องกัน มีการสนับสนุนกัน ยอมรับร่วมกันและคัดเลือกสิ่งที่เห็นว่าถูกต้อง ดีงามเพื่อเป็นที่ยึดมั่นต่อไป

5. การประพฤติปฏิบัติ ถือเป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการเกิดจิตสำนึกในบุคคล เกิดต่อเนื่องจากเมื่อมีความเชื่อและความศรัทธาในสิ่งหนึ่งสิ่งใดแล้ว เมื่อบุคคลเห็นคุณค่า ความสำคัญ และยอมรับสิ่งหนึ่งสิ่งใดแล้วก็จะมีการแสดงพฤติกรรมและประพฤติปฏิบัติออกมาให้เห็นทั้งในส่วนที่เป็นส่วนตัวและในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคม

จากรายละเอียดและลักษณะของการสร้างจิตสำนึกจะเห็นได้ว่า จิตสำนึกไม่สามารถเกิดขึ้นได้เองโดยอัตโนมัติแต่ต้องเกิดจากกระบวนการสร้าง และหล่อหลอมทางด้านจิตใจของบุคคลด้วยการรับรู้แล้วมีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดการยอมรับและประเมินค่า ตระหนักว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม มีคุณค่าต่อตนเองและส่วนร่วม ยอมรับและยึดถือปฏิบัติต่อไป อย่างไรก็ตามบุคคลต้องตระหนักว่าการเกิดเป็นจิตสำนึกนั้นเมื่อเกิดขึ้นแล้วต้องมีความยั่งยืน จะต้องเกิดจากความสามารถเอาชนะใจตนเอง ต้องฝึกฝน และต้องประพฤติปฏิบัติอยู่เป็นประจำ จากเรื่องเล็กไปสู่เรื่องใหญ่ จนเกิดเป็นนิสัย เกิดเป็นความสมัครใจ พร้อมทั้งแสดงพฤติกรรมดังกล่าวได้ตลอดเวลา

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

ความหมายของพลเมือง

พลเมือง (Citizen) เป็นคำที่มีความหมายที่แตกต่างจากประชาชน (People) และราษฎร (Subject) โดยสำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (2555) , ทศพล สมพงษ์ (2556) ได้ให้ความหมายของคำทั้ง 3 คำที่ต่างกันอย่างนี้

ประชาชน หมายถึง คนธรรมดาทั่วไป เป็นคนของรัฐหรือคนที่อาศัยอยู่ในประเทศใดประเทศหนึ่งที่จะต้องปฏิบัติตามที่รัฐกำหนด แต่ยังเป็นผู้ที่สามารถแสดงออกในทางการเมืองอยู่บ้าง คือรู้ว่าตนเองยังมีสิทธิและเสรีภาพอยู่

ราษฎร หมายถึง คนของรัฐหรือของประเทศใดประเทศหนึ่งที่ได้รับการดูแลจากรัฐ และมีหน้าที่ต้องกระทำตามที่รัฐต้องการ เช่น ต้องเสียภาษีให้รัฐ ต้องทำหน้าที่อื่นๆ ตามที่รัฐกำหนด

ส่วนคำว่า พลเมือง หมายถึง คนของรัฐที่ถือว่าเป็นพลสำคัญของรัฐ เป็นบุคคลที่จะช่วยส่งเสริมและพัฒนาประเทศ คนที่รู้จักใช้และแสดงสิทธิและเสรีภาพของตนเองอย่างเต็มที่ คนที่ไม่ยอมจำนนในสิ่งที่ไม่ถูกต้องดีงาม และเป็นบุคคลที่เข้าไปมีส่วนร่วมในทางการเมืองอย่างมีจิตสำนึก

จากความหมายของพลเมืองดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า พลเมืองมีความหมายที่กว้างขวางและเป็นความหมายของบุคคลของรัฐ หรือสมาชิกของรัฐที่จะมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมสร้างสรรค์และพัฒนาชาติบ้านเมือง ตลอดจนการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตยให้เป็นระบอบการปกครองที่สามารถตอบสนอง การมีคุณภาพชีวิตที่ดีของพลเมือง การมีสังคมที่ประชาชนสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

อย่างไรก็ตามในส่วนของความหมายของพลเมืองนี้มีนักวิชาการต่างประเทศได้ให้ความหมายไว้ซึ่งมีลักษณะสอดคล้องกับนักวิชาการในประเทศไทยที่สำคัญได้แก่ Bank J.A (ED) (2004) , Davies G. and Riley (1999) อธิบายว่า พลเมือง หมายถึง ผู้ที่เป็นสมาชิกของรัฐที่ปฏิบัติและยอมรับความถูกต้อง เห็นความสำคัญ ของประโยชน์ส่วนรวม และยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ยอมรับความหลากหลายของสังคม

ดังนั้นพลเมืองจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อรัฐ การดำรงอยู่ของรัฐ ความมั่นคง การมีเสถียรภาพของรัฐ และการส่งเสริมพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า ต้องอาศัยพลเมืองของรัฐ เป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญอย่างหนึ่ง ด้วยเหตุนี้รัฐทุกรัฐจึงประสงค์ที่จะให้คนในรัฐหรือสมาชิกของรัฐมีความเป็น “พลเมือง” มีคุณลักษณะของการเป็นพลเมือง เพื่อช่วยกันส่งเสริมการดำรงอยู่ของรัฐและมีส่วนร่วมในการส่งเสริมและสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้า ความมั่นคงและมั่งคั่งของรัฐ

ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยนั้นจะเกี่ยวข้องกับการเป็นพลเมืองที่รู้บทบาทหน้าที่ของตนเองและสามารถแสดงบทบาทได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมทั้งต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อสังคมโดยส่วนรวม สำหรับในเรื่องของความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยนั้น หมายถึง พลเมืองที่มีความตระหนักในสิทธิและหน้าที่ รับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง เห็นความสำคัญ of ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าของตนเอง

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

และที่สำคัญจะต้องมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความกระตือรือร้น (Active) ที่จะร่วมรับผิดชอบและแสดงความห่วงใยต่อสังคมและประเทศชาติโดยส่วนรวม โดยจะเข้าไปมีส่วนร่วมและแสดงความรับผิดชอบต่อเวลา โดยองค์ประกอบสำคัญของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยมี 4 องค์ประกอบ คือ 1) การเคารพในหลักสิทธิและเสรีภาพ 2) เคารพในกฎเกณฑ์และกติกาของสังคม 3) การมีจิตสำนึกสาธารณะ และ 4) การมีส่วนร่วมทางการเมือง (ภักดี โพธิ์สิงห์ และกมลทิพย์ ศรีเดช. 2562 : 9)

อย่างไรก็ตามในส่วนของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยนั้นถือว่าเป็นคุณลักษณะของพลเมืองที่มีความสำคัญต่อบริบทและสภาพการณ์ของความเป็นประชาธิปไตยและการแสดงออกของพฤติกรรมประชาธิปไตยของสังคม สิ่งที่เราต้องยอมรับกันคือ トラบดที่บ้านเมื่อยังไม่สามารถสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยให้กับพลเมืองของประเทศโดยเฉพาะสังคมชนบทที่อยู่ในต่างจังหวัดได้ ก็เท่ากับยังไม่สามารถส่งเสริมพัฒนาและวางรากฐานการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีคุณภาพ มีเสถียรภาพและยั่งยืนได้ ถึงแม้ทางราชการหรือทางเจ้าหน้าที่ของรัฐจะมีความพยายามในการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเรื่อง “ประชาธิปไตย” ในหมู่ประชาชน โดยการให้เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือหน่วยงานของรัฐจัดกิจกรรมอบรมให้ความรู้หรือจัดประชุมสัมมนาแก่ประชาชนอย่างต่อเนื่อง แต่ในส่วนของการรู้ ความเข้าใจ ทศนะและคุณค่า และความสำคัญที่มีต่อประชาธิปไตยก็ยังไม่สามารถพัฒนาและยกระดับขึ้นมาได้ หรืออาจกล่าวได้ว่ายังมีความล้มเหลวมาโดยตลอด

ประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญที่ต้องพิจารณา คือ ทำอย่างไรจะทำให้คนไทยทั้งประเทศหรือพลเมืองไทยเกิดความสำนึกในความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย เห็นคุณค่าความสำคัญ ตระหนักในบทบาทสิทธิหน้าที่ต่อการตรวจสอบ และการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างถูกต้องเพื่อให้ระบอบประชาธิปไตยเป็นประชาธิปไตยที่บังเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชนและประเทศชาติอย่างแท้จริง

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยนั้น สามารถสรุปคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยได้ที่สำคัญได้ 8 ประการ ดังนี้ (ปริญญญา เทวานฤมิตรกุล. 2555 , อุทัย ภูบังดาว. 2561 , วันชนะ วุฒิชัย. 2557 , ชนัญญกรณ์ อารีกุล และคณะ, 2560 และวิชัย ภูโยธิน และคณะ. 2551)

1. ความมีอิสระภาพ มีความรับผิดชอบต่อ และพึ่งตนเองได้ ในสังคมประชาธิปไตยพลเมืองต้องมีความสามารถพึ่งตนเองได้ ไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลอำนาจหรือภายใต้บังคับบัญชาของผู้อื่นได้
2. ยึดมั่นหลักสิทธิและเสรีภาพ เป็นพลเมืองที่ยึดถือปฏิบัติตามหลักการของสิทธิและเสรีภาพ ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น
3. เคารพความแตกต่าง ยึดมั่นในเรื่องของเหตุผล รู้จักรับฟังและยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่าง
4. เคารพหลักความเสมอภาค ยอมรับในเรื่องความเท่าเทียมกันของบุคคล เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของทุกคน

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

5. เคารพกฎหมาย ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบ และข้อบังคับของสังคม ยึดกติกาของสังคมและใช้เหตุผลในการแก้ไขและตัดสินปัญหา ไม่ใช้กำลังและยอมรับผลของการละเมิดต่อบทกฎหมาย
6. รับผิดชอบต่อสังคมและยึดประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ เห็นความสำคัญของประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน มีจิตสาธารณะ พร้อมทั้งจะเสียสละและทำงานเพื่อส่วนรวมโดยไม่หวังผลตอบแทน
7. มีคุณธรรม จริยธรรม และปฏิบัติตามหลักธรรมทุกด้าน จะต้องควบคุมพฤติกรรมตนเองให้ดำเนินไปด้วยความถูกต้อง เหมาะสม
8. การยึดมั่นและปฏิบัติตามวิถีประชาธิปไตย ตลอดจนการเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองของประเทศทุกครั้งหรือเมื่อมีโอกาส

จิตสำนึกความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

จากที่ได้นำเสนอเรื่อง จิตสำนึก การสร้างจิตสำนึกพลเมือง และความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยดังกล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่า “จิตสำนึกความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย” เป็นรูปแบบหรือคุณลักษณะสำคัญที่ควรจะมีขึ้นหรือเกิดขึ้นกับพลเมืองทุกคน การเป็นสังคมแห่งคุณภาพหรือสังคมแห่งความเจริญรุ่งเรือง สังคมแห่งความมั่นคงและสงบสุข และสิ่งที่สำคัญที่สุดคือ เป็นสังคมที่ให้หลักประกันในเรื่องสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของพลเมืองอย่างเท่าเทียมกัน พลเมืองสามารถเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง สามารถติดตามตรวจสอบการทำงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือของผู้ปกครองได้ตลอดเวลา สามารถแสดงความคิดเห็นให้ข้อเสนอแนะรวมทั้งวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐได้

ในสังคมประชาธิปไตยนั้นจะต้องยึดหลักการสำคัญของการหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนผู้ปกครอง หรือผลัดเปลี่ยนรัฐบาลกันตามวาระของการเลือกตั้ง เพื่อแสดงถึงหลักการพื้นฐานของประชาธิปไตย คือ ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ประชาชนจะเป็นผู้เลือกผู้ปกครองด้วยตนเอง ดังนั้นสิ่งหนึ่งที่จะแสดงถึงบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของกระบวนการประชาธิปไตย คือ ความสำนึกในความรับผิดชอบในการตัดสินใจเลือกตัวแทนเข้าไปทำหน้าที่แทนเราตนเอง และเมื่อเลือกผู้แทนเข้าไปทำหน้าที่แทนแล้ว ด้วยสำนึกความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย พลเมืองยังมีหน้าที่สำคัญในการติดตามตรวจสอบการทำงานของตัวแทนตลอดเวลา ถ้าเห็นว่าตัวแทนไม่ทำหน้าที่อย่างถูกต้องตรงไปตรงมา หรือมีการฉ้อฉล พลเมืองสามารถท้วงติงให้ข้อเสนอแนะด้วยการแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์ การถอดถอนออกจากตำแหน่ง หรือแม้กระทั่งการแสดงพลังต่อต้านด้วยการชุมนุมประท้วงอย่างสันติตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นสิ่งที่พลเมืองสามารถแสดงออกได้ตามแนวทางและวิถีทาง ซึ่งมีข้อกำหนดให้พลเมืองในระบอบประชาธิปไตยสามารถทำได้

อนึ่งการแสดงบทบาทหน้าที่ของพลเมืองดังกล่าวข้างต้น ถือว่าเป็นการแสดงออกทางด้านสิทธิและเสรีภาพทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยที่พลเมืองสามารถดำเนินการได้ และถือเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่สำคัญอย่างหนึ่งในการส่งเสริมและพัฒนาระบอบประชาธิปไตยให้บังเกิดผลดีต่อชาติบ้านเมืองและความผาสุกของพลเมืองทุกคน

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

ในเรื่องจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตยนั้น คุณลักษณะของสำนึกความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตยที่สำคัญ สรุปได้ดังนี้

1. การยึดมั่นในหลักสิทธิเสรีภาพและหน้าที่ของพลเมืองอย่างเคร่งครัด ทั้งในการดำเนินชีวิตประจำวันของตนเอง และต่อผู้อื่นที่อยู่ร่วมกันในสังคม ได้แก่ การปฏิบัติตามหลักสิทธิและเสรีภาพให้ความเคารพโดยไม่ละเมิดสิทธิ และเสรีภาพของผู้อื่น เป็นแบบอย่างที่ดีในการแสดงสิทธิเสรีภาพ และในการปกป้องสิทธิและเสรีภาพของตนเองและของส่วนรวม เป็นการแสดงบทบาทหน้าที่ของพลเมืองได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์

2. การยึดมั่นในสิ่งถูกต้อง ดีงาม ด้วยการแสดงตนเป็นพลเมืองดีของสังคม รู้ว่าอะไรดี ควรทำและอะไรไม่ดี ไม่ควรทำ ไม่ว่าต่อหน้าหรือลับหลังผู้อื่น ประเด็นสำคัญในข้อนี้ คือการเป็นพลเมืองที่มี คุณธรรม และจริยธรรม พลเมืองที่มีคุณธรรม (Morality) คือ พลเมืองที่มีความรู้ในเรื่องของสภาพคุณงามของความคิด (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. 2546) ดังนั้นจะพลเมืองรู้ว่าอะไรดี ควรประพฤติและปฏิบัติ และอะไรไม่ดีไม่ควรประพฤติปฏิบัติ ถือว่าเป็นผู้มีคุณธรรมแล้ว แต่ในส่วนของจริยธรรม (Ethics) หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. 2546) การปฏิบัติตามหลักคุณธรรม อันได้แก่ หลักของความถูกต้องดีงามต่างๆ ในเรื่องการยึดมั่นในหลักการประพฤติแต่สิ่งที่ดีถูกต้องดีงาม ถือว่าเป็นหลักการสำคัญอย่างยิ่ง ถ้าพลเมืองยึดและถือปฏิบัติแต่สิ่งถูกต้องและดีงามแล้ว ย่อมเป็นหลักประกันที่สำคัญของการทำหน้าที่ของพลเมืองที่สำคัญอย่างยิ่ง

3. การยึดมั่นและเห็นความสำคัญของประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน และเป็นผู้มีจิตสาธารณะ ในสังคมประชาธิปไตยถือว่าพลเมืองทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบต่อสังคม และร่วมรับผลประโยชน์จากสังคม ในสังคมประชาธิปไตยนั้นให้ความสำคัญกับคนส่วนใหญ่หรือคนหมู่มากของประเทศ การดำเนินการตามวิถีประชาธิปไตยต้องยึดถือประโยชน์ส่วนรวมหรือประโยชน์ของสาธารณะ แม้จะต้องเสียสละประโยชน์ส่วนตัวบ้างในบางครั้งบางโอกาส เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ดังนั้นพลเมืองในระบบประชาธิปไตยต้องยึดประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ นอกจากนั้นต้องมีจิตใจที่อาสาพร้อมที่จะทำงานเพื่อส่วนรวมโดยไม่หวังผลตอบแทน หรือประโยชน์อื่นใดจากเข้าร่วมทำกิจกรรมนั้นที่เรียกกันว่า “จิตสาธารณะ” (Public Minded) เป็นพฤติกรรมของบุคคลที่เกิดขึ้นจากการสมัครใจที่จะทำงานเพื่อส่วนรวมด้วยการอาสาไม่มีใครบังคับและไม่หวังผลตอบแทน

4. การยึดมั่นในหลักการประชาธิปไตยและดำเนินชีวิตตามวิถีประชาธิปไตย ข้อนี้เป็นคุณลักษณะของพลเมืองที่ให้ความสำคัญกับการดำรงตนและดำเนินชีวิตตามแนวทางประชาธิปไตย กล่าวคือเป็นการดำเนินชีวิตโดยนำเอาหลักการประชาธิปไตยมาใช้ทั้งกับตนเองและการปฏิบัติต่อผู้อื่นในสังคมเพื่อประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติเป็นสำคัญ

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

สำหรับหลักการประชาธิปไตยที่สำคัญ มี 6 ประการ ประกอบด้วย 1) หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน 2) หลักสิทธิและเสรีภาพ 3) หลักความเสมอภาค 4) หลักเหตุผล 5) หลักภราดรภาพ และ 6) หลักนิติธรรม

ในส่วนของวิถีชีวิตประชาธิปไตยนั้นประกอบด้วยแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนโดยยึดแนวทางสำคัญ 7 ประการ ได้แก่ 1) การรู้จักใช้เหตุผล 2) การใช้หลักความสมัครใจ 3) การปฏิบัติตามกฎเกณฑ์กติกาและกฎหมาย 4) ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน 5) ความมีน้ำใจนักกีฬา 6) ยึดถือเสียงข้างมากและเคารพเสียงข้างน้อย และ 7) การตกลงกันอย่างสันติ

อนึ่งการปฏิบัติตามหลักการประชาธิปไตยและวิถีชีวิตประชาธิปไตยดังกล่าวนี้ถือเป็นหัวใจสำคัญของการเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์

5. การเข้ามามีส่วนร่วมในทางการเมือง ข้อนี้นี้เป็นคุณลักษณะสำคัญของพลเมืองที่มีจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย เนื่องจากระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองที่หัวใจสำคัญของระบอบนี้คือประชาชน ซึ่งเป็นทั้งเจ้าของอำนาจอธิปไตยเป็นผู้ปกครอง (ผ่านตัวแทนด้วยกระบวนการเลือกตั้ง) เป็นผู้รับผลประโยชน์จากการปกครอง ดังนั้นผลประโยชน์สูงสุดที่เกิดขึ้นจะต้องมาจากความร่วมมือหรือกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกคน ตั้งแต่การเลือกตั้งตัวแทนที่ดีมีคุณภาพไปทำหน้าที่ปกครอง การติดตามตรวจสอบการทำหน้าที่ของตัวแทนและผู้ปกครอง การแสดงความคิดเห็น การวิพากษ์วิจารณ์ และการถอดถอนออกจากตำแหน่ง แต่ทั้งหมดทั้งปวงนี้ต้องเป็นการทำหน้าที่หรือการแสดงบทบาทของพลเมืองอย่างมีจิตสำนึกนั่นเอง ซึ่งการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมืองอย่างมีจิตสำนึกจะเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตามในส่วนของการส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกที่ดีของพลเมืองนั้นผู้เขียนขอเสนอแนวทางในการส่งเสริมและสร้างจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยควรประกอบไปด้วยองค์ประกอบสำคัญ 6 ประการ ได้แก่

1. การมุ่งมั่นในการทำสิ่งที่ถูกต้องและดีงาม ข้อนี้นี้ถือว่ามีความสำคัญอันดับแรกของจิตสำนึกของพลเมืองที่สามารถที่จะแยกแยะได้ว่าอะไรเป็นสิ่งที่มีความคุ้มค่าควรกระทำและสิ่งใดเป็นสิ่งไม่ดีไม่เกิดประโยชน์และคุณค่าไม่ควรกระทำ

2. การมีจิตใจที่เสียสละ เห็นประโยชน์ของส่วนรวม พร้อมทั้งจะอุทิศตน แสดงตน และอาสาที่จะทำงานเพื่อสังคมส่วนรวม พร้อมทั้งเสียสละผลประโยชน์บางส่วนของตนเองเพื่อส่วนรวมโดยไม่หวังผลตอบแทน

3. การเอาชนะใจตนเอง สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่บุคคลจะสามารถแสดงพฤติกรรมต่างๆ อย่างถูกต้องและชอบธรรมนั้นคือ การที่ต้องรู้จักควบคุมตนเอง เอาชนะใจตนเองได้ ไม่หลงใหลอยู่ในสิ่งที่ไม่ดีไม่ถูกต้อง หรือสิ่งที่มีวามองที่จะนำตนเองสู่ความชั่วร้ายทั้งปวง

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

4. การเรียนรู้และการฝึกฝนตนเอง เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่างๆ ซึ่งสามารถทำได้ทั้งกับบุคคลและกับกลุ่มบุคคล และจากปรากฏการณ์ หรือสถานการณ์ในสังคม หรือจากแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ทั้งจากสื่อต่างๆ ที่มีมากมายในปัจจุบัน

5. การหล่อหลอมและขัดเกลาทางสังคม สำหรับกระบวนการขัดเกลาทางสังคมนั้นเป็นกระบวนการในการอบรมสั่งสอนให้สมาชิกของสังคมได้รับรู้และประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง ดีงาม ตามกรอบของสังคม มีทั้งกระบวนการหล่อหลอมขัดเกลาทางตรง เช่น การอบรมสั่งสอนจากพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย สถานศึกษา รวมทั้งจากเพื่อนฝูง ส่วนการขัดเกลาทางอ้อม เป็นสิ่งที่บุคคลได้จากสื่อ การโฆษณา หรือการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคมปัจจุบันซึ่งกระบวนการหล่อหลอมและขัดเกลาทางสังคมเหล่านี้บุคคลจะเกิดการเรียนรู้โดยไม่รู้ตัวและซึมซับเข้าไปเป็นจิตใต้สำนึก และพร้อมที่จะแสดงหรือประพฤติปฏิบัติออกมาได้ตลอดเวลา

6. การยึดมั่นและการประพฤติปฏิบัติเป็นประจำ ภายหลังจากที่บุคคลผ่านกระบวนการต่างๆ ดังกล่าวมาแล้วบุคคลเกิดการตัดสินใจ ยอมรับสิ่งต่างๆ หรือปรากฏการณ์ต่างๆ ดังกล่าวที่เห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีงามสำหรับตนเอง และสังคมส่วนรวมเพื่อประพฤติปฏิบัติตามสถานการณ์

จากแนวทางในการส่งเสริมและสนับสนุนการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ทั้ง 6 ประการดังกล่าว จะช่วยส่งเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยให้มั่นคงและยั่งยืนตลอดไป ในที่นี้จะได้นำเสนอแผนภูมิแสดงแนวความคิดสำคัญของกระบวนการสร้างเสริมจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยเพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นกรอบของความคิดสำคัญของจิตสำนึกพลเมือง ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย การส่งเสริมสำนึกความเป็นเมือง ซึ่งผลรวมสำคัญคือ สำนึกความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่มั่นคงและยั่งยืน

แผนภูมิ แสดงกระบวนการสร้างและส่งเสริม “จิตสำนึกความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย”

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

บทสรุป

จากการนำเสนอรายละเอียดต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดสำนึกความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น ซึ่งผู้เขียนได้สรุปมาโดยสังเขป อย่างน้อยที่สุดก็เพื่อให้เป็นประโยชน์สำหรับบุคคลทุกระดับที่จะนำไปใช้ประโยชน์และเป็นแนวทางของตนเองในการสร้างเสริม เติบโตศักยภาพของตนเองเพื่อการเป็นพลเมืองที่ดีของชาติบ้านเมือง ตลอดจนการนำไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้และถ่ายทอดให้กับบุคคล กลุ่มบุคคลที่อยู่ในสังคมเพื่อช่วยกันสร้างพลเมืองที่มีสำนึกความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย เพื่อความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน ของชาติบ้านเมืองของเรา

จิตสำนึกความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย คือ พลเมืองที่ยึดมั่นในการดำเนินชีวิตโดยยึดหลักการสำคัญ ได้แก่ การยึดมั่นในสิ่งถูกต้องดีงาม รู้ว่าอะไรดีควรทำอะไรไม่ดีไม่ควรทำ การเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน การนำหลักการประชาธิปไตยมาใช้อย่างเคร่งครัด และการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีคุณภาพ ในส่วนของแนวทางการส่งเสริมและสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิต

เอกสารอ้างอิง

- ชนัญญกรณ์ อารีกุล และคณะ. (2560). การพัฒนากรอบหลักสูตรการศึกษาความเป็นพลเมืองตามแนวพุทธศาสนา โรงเรียนบาลีไตรปิฎกมอญศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ดำรง ขำเปลี่ยน. (2543). จิตสำนึกของผู้บริโภคธุรกิจยานยนต์รับจ้างต่อความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาบริหารและนโยบายบริการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธเนศวร์ เจริญเมือง. (2548). แนวคิดว่าด้วยพลเมือง. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า.
- ถวิลวดี บุรีกุล และรัชวดี แสงมะหะหมัด. (ม.ป.ป.). ความเป็นพลเมืองในประเทศไทย (Citizenship in Thailand). กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า.
- ปริญญา เทวานฤมิตรกุล. (2555). การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง (Civic Education). กรุงเทพฯ : นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- _____. (2559). การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปรัชญา ชุมนาสี. (2559). สมรรถนะหลักของพลเมืองไทยภายใต้ระบอบประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ทศพล สมพงษ์. (2557). การพัฒนาโครงการเชิงรุกเพื่อพัฒนาการเมืองภาคพลเมือง. กรุงเทพฯ : ศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์ จำกัด.
- ทิพย์พพร ตันติสุนทร. (2554). การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง. กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายการศึกษา.
- _____. (2555). วิถีไทยกับการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย. เอกสารประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 13 เล่ม 2.
- ภักดี โพธิ์สิงห์ และกมลทิพย์ ตรีเดช. (2562). รูปแบบการพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมจิตสำนึกความเป็นพลเมืองตามวิถีประชาธิปไตยสำหรับนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏ. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ : นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- วิชัย ภูโยธิน, กมลทอง ธรรมชาติ และดำรง ฐานดี. (2551). หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- วิสุทธิ โพธิ์แท่น. (2551). แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.
- วันชนะ วุฒิชัย. (2557). ความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนวัดสระปทุม จังหวัดสุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สนิท ปิ่นประดับ. (2548). จิตสำนึกในการปฏิบัติงานเพื่อความปลอดภัยในการทำงานของช่างไฟฟ้า : ศึกษา

วารสารวิชาการ

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

- กรณีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน. วิทยานิพนธ์ ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร.
- สัมพันธ์ รอดพึ่งครุฑ. (2559). *ความเป็นพลเมืองไทย*. เอกสารประกอบการสอน มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์. อุดรดิตถ์ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์.
- สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. (2558). *คู่มือพลเมืองดีวิถีประชาธิปไตย (2558)*. เอกสารเผยแพร่.
- สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. (2560). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560*. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2555). *พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- ศุภรัตน์ ทองอ่อน. (2554). *การศึกษาเปรียบเทียบจิตสำนึกสาธารณะในการอนุรักษ์ทรัพยากรของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และปีที่ 6 ที่มีระดับการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมต่างกัน*. ปริญญานิพนธ์ปริญญาศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาวัดผลการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อดิเรก ฟันเขียว, คมสันต์ นาควังไทร, ณัฐภาณี บัวดี. (2561). *การพัฒนารูปแบบการสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองแก่เยาวชนในพื้นที่ เขต 5 อำเภอชายแดน จังหวัดตาก*. รายงานผลการวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.
- อุทัย ภูบังดาว. (2561). *กระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย*. ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพุทธบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Bank.J.A. (ED). (2004). *Diversity and Citizenship Education : Global Perspectives*. San Francisco, CA: John Wiley Sons.
- Edgar Laura. (2555) *Civic Education and Democracy Building in Canada*. เอกสารการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 13 ประจำปีการศึกษา 2554. กรุงเทพฯ : บริษัทจรัสสินทวงศ์การพิมพ์.
- Davies G. and Riley. (1999). *Good Citizenship and Educational Provision*. U.S.A. and Canada : Garland Inc.
- Print Murray. (2555). *Developing Political Citizenship in Australia*. เอกสารการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 13 ประจำปีการศึกษา 2554. กรุงเทพฯ : บริษัทจรัสสินทวงศ์การพิมพ์.